

PE 4584 / 16. 1980.

**Význam leninismu
pro současnou revoluční teorii
a taktiku**

MILOSLAV FORMÁNEK
Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV,
Praha

V dubnu tohoto roku uplyne 110 let od narození nesmrtelného génia revoluční epochy přechodu od kapitalismu ke komunismu — V. I. Lenina. Jeho teoretické a politické dílo je mimořádně obsažné a dalekosáhlé. S tím, jak se rozvíjí a prohlubuje světový revoluční proces, v němž přechází možnost bezprostřední tvorby dějin a odpovědnost za ni přímo na stamiliónové lidové masy, se ozřejmuje i velikost Lenina jako politického vědce a vůdce, stoupá pozornost k jeho politickému a teoretickému dědictví. I buržoazní autoři jsou nuceni stále častěji připouštět, že současný svět je ve velké míře ovlivněn faktem, že ve dvacátém století žil a pracoval V. I. Lenin [Tucker 1975 : 25].

Leninovy myšlenky a činy vyvolávaly vášnivé diskuse již za jeho života. To, že i dnes jsou podnětem diskusí, že stimulují nová hledání a nové objevy, jakož i zosířené formy ideologického boje, je svědectvím velké životnosti jeho myšlenkového odkazu. Znovu se prokazuje, že Lenin v epoše imperialismu a proletářských revolucí nejdůsledněji rozpracoval teoretické a praktické dílo Marxe a Engelse. Jak zdůraznil na XI. kongresu Mezinárodní asociace politických věd v Moskvě V. V. Zagladin, dnešní podmínky revolučního hnutí na Západě i na Východě se nesporně odlišují od podmínek, v nichž žil Lenin. Jeho práce však obsahují „takové bohatství idejí, návrhů týkajících se forem a metod boje za socialismus, že mohou poskytovat orientaci za jakýchkoli podmínek a v každé zemi“ [Zagladin 1979 : 11].

Naléhavým úkolem současné doby je další teoretické rozpracování neaktuálnějších, velmi složitých teoretických a taktických problémů revolučního procesu, zvláště pak nové objasnění souvislostí mezi bojem za demokracii a bojem za socialismus. Význam tohoto úkolu je dán nejen nesporným vzrůstem závažnosti demokratických procedur a institucí v podmínkách tlaku systému státně monopolního kapitalismu, ale i tím, že se buržoazní stratégové snaží odvrátit některé komunistické strany i některé země světového socialistického systému od leninismu, živit nacionalistické a liberální orientace, falzifikovat marxismus-leninismus. Zvláštní pozornost přitom věnují otázkám třídního boje v jeho návaznosti na problémy uspořádání politického systému socialismu, zvláště úloze komunistické strany, státu, masových organizací, socialistické demokracii. Velké znepokojení vyvolává u buržoazních ideologů těsné spojení vědy a vědecké filozofie s revolučním hnutím.

Leninovo jméno symbolizuje jasnost vidění a účinnost řešení všech rozhodujících otázek teorie a taktiky třídních bojů a formování socialistické společnosti. Přísně vědecký a moudrý politický postup nebyl pouze projevem velkého talentu či intuice, ale především důsledného a tvořivého uplatňování Marxova a Engelsova přístupu. Hluboká analýza zákonitostí objektivního procesu a odhalení rozhodujících hybných sil umožňovaly Leninovi rozpracovat revoluční

00522/81

strategii a taktiku, určit prostředky, bližší a vzdálenější cíle, mobilizovat masy, opřít se o jejich revoluční, tvořivou aktivitu a současně na jejich pohybu ověřovat správnost teoretických závěrů a zdokonalovat jejich organizační a ideové vedení [Timofeev 1979 : 1, 9, 12].

Ani dnes nemohou revolucionáři postupovat jinak. Leninismus zůstává spolehlivou základnou sociálního pokroku. Existence socialistického systému a jeho rostoucí síla, růst sociálního a národně osvobozenického hnutí jsou jeho ověřením a materializací [Zagladin 1979 : 30; Swarup 1979 : 22].

1. Leninův dialektickomaterialistický monismus

Pro Marxe i Lenina byla charakteristická jednota vědecko-teoretické a prakticko-revoluční činnosti. Lenin však působil v epoše, kdy se revoluce stala naléhavým praktickým problémem nejprve v carském Rusku a později v dalších zemích světa. Věnoval proto velkou pozornost i konkrétní přípravě subjektu revoluce a stanul posléze v čele prvního socialistického státu světa.

Buržoazní teoretikové a oportunisté stavějí tvořivou činnost Marxe a Lenina proti sobě.⁽¹⁾ Vycházejí z tradičních předsudků o „akademické“, „čisté“ vědě a „iracionální“ politice, především však se snaží podporovat odtržení teorie od praxe v zájmu apologetiky přežívajícího řádu.

Lenin nejen zdůrazňoval, ale jako zakladatel sovětského socialistického státu v praxi ztělesnil jednotu revoluční teorie a revoluční politiky [Lenin 4 1952 : 367, 388; 14 1957 : 102 aj.]. Současně odmítal sektářské představy o snadnosti, s níž je takové jednoty dosahováno, nikdy nepodléhal iluzím, které vznikají z prosté záměny hodnocení teoretických možností poznání a rozporného praktického procesu. Nikdy se také nesnížil k oportunistickým praktickým, pragmaticko-utilitářským přístupům.

Hluboké pochopení dialektické jednoty teorie a praxe revoluční politiky při rozhodující úloze revoluční praxe se v Leninově přístupu opíralo o respekt k jednotě filozofického, politicko-ekonomického a třídně politického (vědecko-komunistického) hlediska.

Lenin naplňoval významný dialektický princip (vědecké) objektivity právě tím, že se neomezoval na ilustrování ekonomických a politických rozborů filozofickými příklady, což tak často činí subjektivisté, ale rozvíjel obecnou teorii a metodu marxismu s ohledem na třídně politickou a politicko-ekonomickou praxi a její zákonitosti [Rozental 1976 : 14]. V jeho přístupech je hmota (bytí) prvotní, určující, vědomí odvozené, nikoli však pasívní; gnoseologie, teorie odrazu a pravdy je těsně spjata s revoluční praxí; společenské vědomí odráží především ekonomickou strukturu společnosti, proto jí Lenin věnuje tak značnou, detailní pozornost; tato struktura však nejen produkuje politickou (a ideovou) nadstavbu, ale sama je jí dalekosáhle zpětně ovlivňována; odtud stálý důraz na historické poslání proletariátu, na hegemonii dělnické třídy v revoluci

(1) Například D. A. Zoll odvozuje údajné rozdíly mezi nimi z odlišných psychických dispozic: „Svým temperamentem se Lenin výrazně lišil od svého intelektuálního učitele, Marxe. Marx byl pozorovatelem, téměř poustevníkem, člověkem s ostrou analytickou myslí, který se považoval především za vědce. Lenin byl obdařen vynikajícím politickým úsudkem, byl taktikem, manažerem, pamfletistou, osobností koncentrující se na politickou aktivitu.“ [Zoll 1974]

a při výstavbě socialismu.(2) Lenin zkoumal tyto procesy se zvláštním zřetelem k poměrům předrevolučního Ruska, ale současně jako významný aspekt celé vývojové epochy lidstva. Buržoazní ideologové, reformisté a oportunisté, kteří je napodobují, nedosahují skutečné objektivnosti v poznání objektivních zákonitostí, neboť fakticky i vědomě, pod různými záminkami, rezignují na jednotu filozofické, ekonomické, sociálně politické analýzy. Místo ní uplatňují buď dílčí, nebo zcela odlišná hlediska, například psychologická. Tak například Ch. Roig nejnověji objevuje pomocí teorie symbolů nepřímou závislost mezi nespornou věrností Lenina jako teoretika Marxovu dílu (zejména jeho metodě analýzy objektivních vývojových zákonitostí) a Leninovým praktickým postupem, v němž, podle jeho mínění díky klíčové zkušenosti z války, postupně převládá subjektivismus [Roig 1979 : 3, 4 aj.].

Tradiční snaha znehodnotit obecný význam Leninova díla poukazuje na „obtížnou situaci“, na niž jeho teorie a taktika reagovala, zejména na specifiku ruského carismu, doplňuje Roig tvrzením, podle něhož byl Lenin zcela zaskočen válečnou zkušeností a zcela podlehl její psychóze. Takovým způsobem pomáhá Roig argumentovat i současným oportunistům, tj. osvětluje údajný Leninův přechod od „tradičního sociálně demokratického hlediska“ k „bolševickému světónázoru“ i jeho „znovuobjevení Hegela“, neboť (jak tvrdí i „levicoví“ oportunisté) „válka je nejlepší aktualizací dialektiky“.

Typická je také snaha posuzovat Leninovo pojetí vztahu filozofie, politické ekonomie a vědeckého komunismu z vulgarizovaných filozofických hledisek. Z těchto pozic je Lenin obviňován, že nepromýšlel „politickou praxi v teoretické formě metody“ (L. Althusser [cit. u Rozental 1976 : 24an.]), že se nechal unášet politicko-institucionálními zřeteli a nepochopil Marxovo pojetí dialektiky a ekonomie. „Radikální levice“ se svým maloburžoazním konceptem „odinstitutionalizované komunikace“, zbavené represe, a svobodnou, spravedlivou směnou, se svou podezřívavostí vůči abstraktnímu a obecnému a „chabou představou o polárně rozdělených vnějších protikladech“, pomáhá oportunistům zkreslit velmi významnou kategorii konkrétnosti.(3)

Podle mínění západoevropských levičáků představil Lenin imperialismus „pseudokonkrétně“, protože opomněl, že jevový povrch buržoazní společnosti odráží podstatu této společnosti *pouze* v mystifikované podobě. Lví podíl na tomto „opomenutí“ má údajně zvláštní zřetel Lenina k metodě analýzy a údajně podléhání pozitivismu. Je známo, že marxisté věnují velkou pozornost překonání jak abstraktních všeobecností, tak pojetí konkrétního jako pouze empiricky konkrétního. V takovém případě totiž do popředí vystupuje výlučně rozmanitost jednotlivých prvků a jejich sumace, shodnost je sledována izolo-

(2) Je charakteristické, že Lenin fakticky a vědomě v jednom časovém údobí spojil podrobné studium historických, předmarxistických podob dialektiky shrnuté ve *Filozofických sešitech* s neobyčejně podrobným studiem stěžejní ekonomické problematiky, tj. rozporů imperialistického vývojového stadia kapitalismu. Z těchto studií se pak zrodily i další jeho práce, věnované strategii revolučního boje, včetně *Státu a revoluce*.

(3) Podrobnou charakteristiku „levičácké“ produkce, zabývající se od sedmdesátých let pod vlivem cyklické krize kapitalismu „logikou podstaty kapitálových vztahů“, podává C. Warnková [Lenins Dialektik-Konzept und linksradikale Imperialismus-Deutungen 1979 : 288an.] a J. Zelený [O některých sovremennych dezinterpretacijach dialektiki „Kapitala“ K. Marksa, 1979 : 77an.].

lované, právě tak jako abstraktní obecnost.(4) Leninův rozbor imperialismu však představuje dialekticko-konkrétní pochopení zákonitostí vývojového stupně kapitalismu.

Levičákům jde především o takovou „specifiku rozpornosti kapitálu“, v níž jde o abstrakci vývoje námezdní práce, produkci nadhodnoty a zahalené „zvěčnění“. Zdůraznění rozporu práce a kapitálu je naopak považováno za přechod od podstatného k „jevovému“ rozporu, k materiálně předmětné existenci v podobě reálného třídního protikladu.

Tento rozpor, jak upozorňuje C. Warnková, je typickým případem rozporu, který Marx označoval za „skutečný“ (antagonistický), tj. vztahující se k rozdílu dvou podstat vzájemně se vylučujících subjektů. Ve skutečnosti právě levičáci redukuji tento podstatný rozpor na jevový rozpor, neboť představují kapitál jako abstraktní identitu, věc o sobě [Warnková 1979 : 288an.]. Rozpouštějí rozpory v jednotě bytí.

Z hlediska tvořivého řešení našich úkolů a boje proti pravicovému a „levicovému“ oportunismu má velký význam Leninův důraz na jednotu dialektiky a materialismu. Lenin vždy chápal dialektiku jako největší vymoženost v Marxově myšlení, cenil si především jejího materialistického výkladu. Jasná třídně politická orientace jej vedla k důrazu na skutečný historický proces, na prozkoumání zákonitostí společenského bytí, především výrobních vztahů a vztahů tříd. Osvobození dělnické třídy a pracujících záviselo nikoli na vysněné nezávislosti vůči přírodně historické zákonitosti či na anarchické vzpouře proti ní, ale na pochopení dialektických zákonitostí fungování a rozvoje společensko-ekonomických formací.(5)

Okolnost, že při pobytu ve Švýcarsku věnoval Lenin velkou pozornost studiu dialektiky, se bezprostředně odrazila v jeho argumentaci o imperialismu a o státu a revoluci. To však neznamená, že proti *Materialismu a empiriokriticismu* ve *Filozofických sešitech* podstatně měnil způsob svého myšlení. Lenin – stejně jako Marx a Engels – četl Hegela materialisticky.

Lenin podrobně studoval Hegela proto, aby využil jeho myšlenky samopohybu pro boj proti kapitalismu, v zájmu proletářské třídní praxe, v zájmu přípravy a provedení sociální revoluce. Rozvinul tím mimo jiné i filozofické pojetí praxe. V souladu s dialektikou posuzoval úkoly revoluce v Rusku v organické souvislosti s celosvětovými procesy, ostře polemizoval proti úzce regionálním, nacionálním, lokálním hlediskům. Vyšel tak z ústřední ideje sociální dialektiky o společnosti jako živém organismu nadaném neustálým vnitřním pohybem, rozvinul materialistické filozofické hledisko kritikou přežívajících a zaostávajících stránek praxí třídně proletářského hnutí.

(4) Obdobnou krajnost představuje snaha odtrhnout vztahy od předmětů (předmětnosti) pod záminkou kritiky zvěčnění a odcizení. „Všechno skutečné, živoucí je nekritické, masové, a proto je to ‚nic‘, a jen ideální, fantastické výtvary kritické kritiky jsou všechno.“ [Marx-Engels 2, 1957 : 32, 33]. Levičáci dospívají k hrubé abstraktní představě kapitálu jako „sebezhodnocující se hodnotě“, odtržené od konkrétních ekonomických, třídně politických procesů; Lenin shromáždil velké množství pramenů a analýz, aby odhalil podstatu vývojového stadia imperialismu, jeho reprodukci a vývojový zákon jako rozpor mezi ním a námezdní prací, mezi společenskou produkcí a soukromým přivlastňováním.

(5) Z tohoto hlediska velmi ostře kritizoval v *Materialismu a empiriokriticismu* Bogdanova a jiné machisty, kteří formulovali tezi blízkou názorům různých skupin současných levičáků (včetně maoistů), ale také pravicových oportunistů, že vědomí je rozhodujícím zdrojem veškeré existence.

V Leninově přístupu, jak zdůrazňuje M. M. Rozental, dominovala logická metoda jako synonymum pro teoretický výraz zákonitého sociálního hnutí a celkového vývoje. Lenin, podobně jako Marx, měl v rámci logického aspektu neustále na zřeteli i historický aspekt.(6)

Systémová metoda je v dialektice organicky zahrnuta jako ostatní obecné metody, dialektika v Leninově pojetí však není redukováným obecným učením o systémech. Lenin kritizoval abstraktní všeobecniny vznikající mimo jiné i při hypostazování pojmu organizace (v Bogdanově *Tektologii*), právě tak jako pozitivistické deskripce různých stránek a určení především pro jejich konkrétní třídně politické důsledky, tj. pro lhostejnost vůči konkrétním úkolům třídního boje [Rozental 1976 : 87, 107an.], stejně jako K. Marx vycházel z konkrétní společensko-ekonomické formace s její základnou a nadstavbou, všímal si reálných, hlavních rozporů vývoje. Oportunisté různého ražení takový dialekticko-materialistický přístup vždy nahrazovali eklekticismem. Lenin upozorňoval: „když je marxismus podvodně zaměňován oportunismem, klame podobné zaměňování dialektiky eklekticismem nejsnáze masy, skýtá zdánlivé uspokojení, zdánlivě přihlíží ke všem stránkám procesu, ke všem tendencím vývoje, ke všem antagonistickým vlivům apod., ve skutečnosti však nepodává žádné ucelené a revoluční pojetí procesu společenského vývoje.“ [Lenin 25 1956 : 410]

Snaha proniknout do podstaty procesů jej vždy orientovala na dialektiku výrobního způsobu a její vliv na strukturu sociální a politickou, tj. na materialistickou interpretaci příčin sociální diferenciaci a akcí tříd, skupin, vrstev, mas, kolektivů a individuů. V konkrétně historických rozborech zkoumal Lenin především systém vztahů tříd a historickou roli proletariátu jako objektu i subjektu rozvoje.(7)

Idea o hegemonii dělnické třídy v revoluci v národním i mezinárodním měřítku zůstává nejdůležitější z vymožeností pokrokového sociálního myšlení naší doby [Koval 1979 : 19]. Zdůvodnění, které spatřuje sílu proletariátu v prvé řadě nikoli v jeho početnosti, ale zejména v objektivním postavení ve výrobě a v úrovni organizace i uvědomění, má velký význam i v boji proti současnému oportunismu.

Lenin věnoval značnou pozornost různým dalším třídám, skupinám a vrstvám, zvláště rolnictvu, inteligenci, městským středním vrstvám, dělnické aristokracii, státní byrokracii, mládeži, studentstvu atd. Posuzoval jejich problémy citlivě, řešení spatřoval především v trvalém spojení politického potenciálu těchto skupin a vrstev s bojem dělnické třídy. Zdůrazňoval konkrétní, přesné zhodnocení „strategických kvalit“ různých skupin v různých historických fázích, vymezení objektivních pozic i subjektivních rysů chování.

(6) [Rozental 1976 : 181] Rozental oprávněně kritizuje například L. Sěva, který uvádí strukturu a dějiny do souvislosti spíše vnějšně, když tvrdí, že Marx přechází od analýzy struktury kapitalistického výrobního způsobu ke zkoumání jeho dějin [Rozental 1976 : 102an.].

(7) Lenin věděl, že je neobyčejně významné prozkoumat pečlivě dynamiku celkového úhrnu vztahů mezi absolutně všemi třídami v dané společnosti, ale současně znát, „která třída stojí v popředí příslušné epochy a určuje její hlavní obsah, hlavní směr jejího vývoje, hlavní zvláštnosti historické situace dané epochy atd.“ [Lenin 21, 1957 : 141].

Ostře polemizoval proti Kautskému a dalším, kteří redukovali třídy na společenství příjmů a zájmů, zdůrazňoval především celkový vliv výrobního způsobu a zvláště vlastnických vztahů. Cenné jsou Leninovy podněty k vnitrotřídní diferenciaci a ke stanovení hranic dělnické třídy. V procesech, které dnes označujeme jako „mobilitu“, sledoval Lenin v duchu Marxových a Engelsových přístupů nikoli jakousi harmonizaci a otevírání prostoru pro svobodnou a rovnou sociální akci různých subjektů, ale prohlubování antagonismů buržoazní společnosti, vyvolávané základním rozparem, tj. procesy proletarizace a zburžoaznění.

Pro tvořivou teorii a praxi i pro kritiku oportunistu má velký význam hluboké osvojení Leninových myšlenek při koncipování tříd v socialistické společnosti. Před revolucí se předpokládalo, že i třídy pracujících zaniknou poměrně rychle. Revoluční proces jim vtiskl podstatně odlišný charakter, současně však se v nové podobě relativně stabilizovaly. Sociální homogenita se vytváří postupně, prohlubováním všech stránek vedoucího postavení dělnické třídy ve společnosti, rozvíjením společenských možností a odpovědnosti různých dalších skupin a vrstev (včetně třídy družstevního rolnictva), prohlubováním jejich svazku, společenství zájmů s dělnickou třídou. Politika proto neztrácí třídní charakter, i když vyjadřuje podstatné a dlouhodobé zájmy všeho pracujícího lidu. Pojmy lidová masa, masy pracujících jsou v duchu Leninova přístupu nadále (a to i v socialismu) chápány historicky konkrétně – vzhledem k třídní diferenciaci společnosti. Jen tak mohou být užity jako nástroje k formování přesné politické strategie.

Podobné konkrétní hledisko uplatňoval Lenin při hodnocení vztahu individua a společnosti. Jednotlivec je určován tím, jak se podílí na výstavbě socialismu, na společenském pokroku, v rámci konkrétních tříd, není však tímto procesem, ani neoddělitelným sepětím s kolektivem zbaven individuality a osobních svobod i odpovědnosti. Pravicový i „levicový“ oportunismus vážně tuto problematiku deformují.

Na základě zhodnocení ohromného množství faktů a za použití materialistické dialektické metody vypracoval Lenin výchozí konkrétní pro pochopení monopolního stadia kapitalismu, zejména kategorie monopolů a jejich nových rolí při dalším utváření osudů buržoazního výrobního způsobu. Osvětlil tak zejména celkový obrat k formování státně monopolního kapitalismu, k prohloubení, zostření základního rozporu kapitalismu, k prolínání třídního boje uvnitř zemí a v celosvětovém měřítku. Jeho hlavní závěry se dotýkají významu přeměn pro uskutečnění sociální revoluce proletariátu.(8)

Po 62 letech, které uplynuly od doby, kdy byla napsána kniha *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, se závěry, k nimž Lenin dospěl, nejen potvrzují, ale stávají se naléhavějšími. Nelze bez nich pochopit současnou politiku ani úspěšně bojovat proti imperialistickým válečným přípravám, za mírové soužití států s protichůdným sociálně ekonomickým systémem.

V. I. Lenin narysoval jasnou perspektivu boje. Z teorie imperialismu vyplývá nerovnoměrný vývoj, zauzlování hlavních rozporů ve slabých člancích buržoazního systému států, vítězství socialismu v dalších a dalších zemích světa. Cesta k pokroku je strmá a namáhavá, zahrnuje i zákruty, a dokonce i ústupy v ně-

(8) Historické i aktuální kautskyánství naopak základní rozpory imperialismu přehlíží, snižuje závislost politiky imperialismu na jeho ekonomické povaze a dospívá až k tézi o „čistých“ politických procesech, zejména o „čisté“ povaze demokracie.

kterých složkách a zemích, které spolutvoří revoluční frontu. Leninovo dílo však je spolehlivým kompasem.

2. Leninismus a hlavní stránky světového revolučního procesu

Úspěchy socialismu a další prohlubování vnitřních rozporů kapitalismu vedou k prudkému zostřování všeobecné krize kapitalismu. Zesílený militarismus soudobé buržoazie, mezinárodní ekonomická a politická integrace, vědeckotechnické inovace i různé politické reformy kombinované s přímými represáliemi vůči pokrokovému hnutí nemohou tento proces zastavit, i když reformisté a oportunisté působí jako významní spojenci sil reakce. Buržoazie se přesto nadále všemožně snaží ideologicky odzbrojit a dezorientovat revoluční síly v čele s dělnickou třídou, převzít znovu strategickou iniciativu.

Nároky na zásadovou a tvořivou revoluční teorii a strategii proto rychle rostou. Vyhledání správné cesty postupu je povinností i právem marxisticko-leninských dělnických stran jednotlivých zemí. Závisí na hluboké znalosti konkrétní situace a především na respektování obecných zákonitostí revolučního procesu. V revoluční taktice jsou rozdíly přípustné i nutné, ve strategii by se však významnější odlišnosti neměly objevovat. Posláním strategie i taktiky je vytvářet podmínky pro růst uvědomělosti a organizovanosti, tj. revoluční bojeschopnosti dělnické třídy.

V. I. Lenin zdůrazňoval, že taktiku spojenectví s levicovými a demokratickými silami je nutné organizovat tak, aby se všeobecná úroveň proletářského uvědomění, revolučnosti, způsobilosti k boji a k vítězství zvyšovala, nikoli snižovala. To znamená, že taktika případných kompromisů nesmí vést k opouštění revolučních zásad, revolučního poslání, koncepce přípravy revoluce a výchovy lidových mas k vítězství v revoluci.

Oportunisté tento úkol nezvládají z různých sociálních i ideových důvodů. Pravicový oportunismus se více méně odklání od třídního boje, revoluce a diktatury proletariátu, od základních úkolů a hybných sil pokroku. Považuje tezi o zásadní protichůdnosti dělnického hnutí a staré společnosti v podstatě za frázi, stejně jako úvahy o skocích ve vývoji. Vyhybá se jednoznačným stanoviskům, formuluje abstraktní, eklektické, netřídní soudy, sklouzává k pragmatické, utilitární politice. „Levicový“ oportunismus přehlíží význam postupného vývoje a dílčích reforem, například protiimperialistického boje za mír, demokracii a národní nezávislost, požaduje přímý, rozhodný útok provedený uvědomělou, často přímo vojensky organizovanou menšinou. „Levičáci“ jsou krajní subjektivisté, kteří se pohybují na hranicích anarchie a individuálního teroru. Oba druhy oportunismu silně zjednodušují úkoly v revoluci, přehlíží objektivní zákonitosti procesu, opomíjejí rozhodující hlediska strategie a taktiky, úlohu dělnické třídy a komunistických a dělnických stran při vedení širokých pracujících mas na základě jejich vlastních zkušeností.

Obecné je v dialektickém materialismu zkoumáno ve vztahu k zvláštnímu a jedinečnému, není však považováno za sumu zvláštního a jedinečného. Kumulace zvláštních i jedinečných zkušeností z revolučního procesu umožňuje ostřeji vidět obecné. Pokud existovalo obecné pouze v jediné konkrétní formě, snadno mohlo dojít k záměně různých poloh, některé aspekty měly méně jasné obrysy. Dnes lze v teorii porovnávat a v praxi koordinovat zkušenosti různě vyspělých zemí, z různých oblastí světa, s různými historickými tradicemi.

Marxisté se nesnaží vytvořit *obecně závazný, univerzální „model socialismu“*. Takový postup by byl popřením dialektiky obecného, zvláštního a jedinečného,

vedl by ke snížení odpovědnosti jednotlivých stran za přípravu a rozvinutí konkrétní strategie a taktiky při dosahování socialistických cílů. Oportunisté často redukuje obecné zákonitosti na principy, aby si vytvořili podmínky pro ospravedlnění politického subjektivismu. Hovoří polemicky o různých možných modelech, současně však vytvářejí univerzální a závazný model podle oportunistických hledisek.(9)

Řešení úkolů výstavby rozvinuté socialistické společnosti nebylo v minulosti a ani dnes není snadné. Osvobození práce se musí projevovat v sociálně ekonomické i technicko-ekonomické efektivitě, v tom, že pracující, v čele s dělnickou třídou, budou uvědoměle a stále organizovaněji vystupovat jako rozhodující tvůrci hodnot, jako hospodáři na svých pracovištích. jako nejvlastnější nositelé procesů řízení a správy i vědecké ideologie, jako nositelé internacionalismu. Východiskem zůstává vědecký, třídní přístup.

Oportunisté naproti tomu formulují své stanovisko ve známém rozporu: na jedné straně již vše podstatné bylo vyřešeno, což nachází svůj výraz ve vysoké úrovni ztotožnění masy se socialismem; na druhé straně nic vyřešeno nebylo, protože nebyly zvládnuty problémy, jež jsou považovány za klíčové v posouzení abstraktně etickém. Oportunisté nepřístupují k socialismu konkrétně historicky, ale konec konců pragmaticky a utilitaristicky, neboť podřizují úvahy o socialismu abstraktním, „čistým“ politickým hlediskům.

Význam teorie diktatury proletariátu

Aktuálnost revoluce obrátila pozornost V. I. Lenina k nejdůležitější věci v politice: k organizaci státní moci, k těm otázkám, které byly ignorovány a v liberálním smyslu zkreslovány Kautským a dalšími teoretiky II. internacionály. Osvobození proletariátu se ukázalo být nemožné bez revolučního násilí, bez destrukce mocenského aparátu buržoazního státu, nejzávažnějšího výrazu nesmiřitelného třídního antagonismu. „Kdo uznává pouze boj tříd, není ještě marxista, psal V. I. Lenin, nemusí ještě nezbytně překračovat rámec buržoazního myšlení a buržoazní politiky. Omezovat marxismus na učení o boji tříd znamená okleštovat marxismus, komolit jej, redukovat jej na to, co je přijatelné pro buržoazii. Marxistou je pouze ten, kdo uznání boje tříd *dovádí* k uznání *diktatury proletariátu*. V tom je nejhlubší rozdíl mezi marxistou a tuctovým malým (i velkým) buržuou. Na tomto prubiřském kameni je třeba vykoušet *opravdu skutečné* pochopení a uznání marxismu.“ [Lenin 25 1956 : 422]

Proti Leninovým závěrům o nezbytnosti diktatury proletariátu je namířena ostrá kampaň. Pod záminkou boje proti „vulgárnímu ideologizování“ propašují i různé skupiny oportunistů na místo diktatury proletariátu (či jako její „vyvážení“) modifikované liberální, pluralitní formy vlády, různě „přizpůsobované revolučním účelům“.

Nesporná zvláštnost současné situace spočívá v tom, že se zvýšila možnost pokojné, neozbrojené formy převzetí moci proletariátem. Vzrůstá rozsah využívání dosavadních politických institucí, zvětšuje se spolupráce s dalšími politic-

(9) Důležitou roli v jejich úvahách měl tzv. „československý model“, který údajně ztělesňoval zkušenost průmyslově, demokraticky a kulturně vyspělé civilizace. Objevil se prý však příliš brzy a tudíž nebylo dosaženo mezinárodní koordinace akcí na jeho podporu. Pokrokové, revoluční síly musejí nadále svádět ostrý zápas s touto oportunistickou argumentací.

kými stranami. Často je proto kladena otázka, zda za takových podmínek nepřijímá stát podstatně odlišnou, pouhou arbitrážní funkci. Někteří soudobí oportunisté dospívají k názoru, že většina pracujících vrstev je pro revoluční akci získána již před převzetím moci, že význam samotného aktu získání moci klesá. Hlavní již není získat a udržet ji, ale umožnit „oběh moci“. Projevem politické moudrosti má být i to, umět se jí popřípadě včas zbavit. Nástup dělnické třídy k moci je považován za poslední, téměř formální krok na cestě revoluce, za formální stvrzení dosažených politických přesunů. Místo revoluční změny povahy moci se předpokládá pouhá výměna vládnoucích garnitur, přičemž se očekává, že státní aparát se v těchto změnách bude chovat neutrálně. Sám stát je podle mínění oportunistů ve vysoké míře rozložen *konflikty*, které vedou k předání moci.

Při posuzování otázky diktatury proletariátu nesledují marxisté politickou formu v izolaci od jejího ekonomického a třídního obsahu, ale zkoumají především třídně politickou podstatu diktatury. Jak zdůraznil K. I. Zarodov, „je-li diktatura proletariátu chápána v úzkém politickém smyslu, tj. jako politická forma, která je protikladem demokracie, pak je ovšem třeba se takové koncepce vzdát. To ale už není věc komunistů, neboť se nebudou zříkat stanovisek, která nikdy nezastávali“ [Zarodov 1977 : 434]. Posláním diktatury proletariátu nadále zůstává potlačení třídního odporu vykořisťovatelů a vytvoření pevné lidové většiny pod proletářským vedením. Oportunisté tvrdí, že proletariát již není jedinou důsledně revoluční třídou, marxisté si však uvědomují význam revolucionizace neproletářských mas i třídní organizace a výchovy proletariátu. Revolučnost ostatních vrstev je totiž závislá na tom, do jaké míry ji dělnická třída je schopna vyjádřit, zorganizovat i usměrnit. Pouze vyškolený a v boji zocelený proletariát poskytuje revoluci svou podporu neochvějně [Lenin 6 1953 : 47].

Formy diktatury proletariátu závisejí na cestě revoluce, její podstata však je obecná. Některé komunistické strany se vzdávají termínu diktatura proletariátu s odvoláváním na obtíže, jaké vyvolává prosazování jeho vědeckého obsahu ve vědomí mas. Respektují však všechny významné úkoly, které má tento systém plnit. Někteří činitelé však vystupují proti „přecenění ruské zkušenosti“, represivních aspektů a nutnosti autoritativního vystupování státu diktatury proletariátu. Redukují jeho funkce na funkci represe vůči buržoazii, podceňují jeho tvořivé funkce a doporučují ústup od tohoto systému.

Chtějí, aby se třídní boj v současných podmínkách odehrával v rámci „sobody a tolerance“, aby se zabránilo dramatickým formám třídních konfliktů. Absolutizují přitom některé reálné, vážné chyby a deformace, jež vznikly v průběhu dosavadních revolucí. Z pozic abstraktního demokratismu, liberálního pluralismu a různých představ o přímé demokracii varují před „státním despotismem“ a „diktaturou státního aparátu“.

V diskusi o významu diktatury proletariátu ztratily mnohé Kautského argumenty na významu. Některé však nedávají současným odpůrcům leninismu spát. Jde především o určitá hodnocení vztahu ekonomické rozvinutosti a politických procedur (varování Kautského před porožením života neschopného dítěte) a o vztahu obsahu a formy diktatury proletariátu, který Kautsky vyjádřil varováním před záměnou diktatury jako „stavu panství třídy“ a vládní formou, tj. „zrušením práv opozice“. Podle tvrzení Kautského vede diktatura proletariátu v podmínkách nerozvinuté ekonomiky nezbytně k „diktatuře strany“.

Také dnešní odpůrci systému diktatury proletariátu argumentují, že „není nikterak nutným východiskem proletářské revoluce tam, kde proletariát tvoří

většinu národa a tento je demokraticky organizován“ [Kautsky 1921 : 41]. Připouštějí přesvědčivost argumentu, že proletariát získává moc ve státech, kde určitá míra demokracie hluboko zapustila kořeny a kde dokonce i různé složky státní moci (například armáda) údajně nejsou lidu již tak vzdáleny. Termín diktatura jim příliš připomíná fašistické režimy, slovo proletariát vzbuzuje pak příliš úzkou představu pouze jádra, srdce „širší“ dělnické třídy.

Jaké jsou však reálné záruky (kdybychom zůstali jen na úrovni diskusí o formě diktatury proletariátu), že buržoazie projeví úctu k vlastnímu právnímu pořádku a neuchýlí se „k vykolejení revolučního vlaku“? A lze nadále přijímat revoluci jen tehdy, jestliže k ní dějiny směřují (jak by si přáli liberálové) pokojně, plynule a hladce jako „přijíždí do stanice německý expres“? [Lenin 26 1956 : 108].

Je známo, že Velká říjnová socialistická revoluce vyzdvihla zásadu, že je v zájmu dělnické třídy vyhnout se metodám vlastním buržoazii, vyhnout se aktům otevřeného násilí. (Jedním z prvních dekretů byl mimo jiné i dekret o zrušení trestu smrti.) Lenin zdůrazňoval: „...nepoužíváme teroru. jakého používali francouzští revolucionáři, kteří posílali pod gilotinu bezbranné lidi, a doufám, že ho nebudeme používat“. Současně však upozorňoval, že „každá revoluce má cenu jen tehdy, jestliže se dovede bránit, ale tomu se revoluce hned nenaučí“ [Lenin 26 1956 : 284; 29 1955 : 121].

Poučná je například zkušenost kubánské revoluce: „Přes všechnu ohleduplnost, přes všechnu snahu revoluce nepřekročit rámec obvyklých opatření, přes všechna přání užívat moci rozumně, přes všechno úsilí o velkodušnost a její dodržování, se nepřítel zachoval jinak: na svou mírnost revoluce krutě doplatila: nepřítel odpověděl takovými zločiny a takovou zákeřností, takovým barbarstvím, že lid pochopil: k nepřátelům je třeba být tvrdý...“ [Castro 1964 : 494–495]. Oč naléhavěji znějí tato varovná slova po zkušenostech s chilským fašismem!

Kautsky nepopíral, že se proletariát nebude moci „vždycky ubránit násilím v případech, kde násilí je používáno k potlačení demokracie“. Tvrdil však demagogicky, že „režim mající za sebou masy použije násilí jen k ochraně demokracie, nikoli, aby ji zrušil“, zdůrazňoval, že masy „lpí přece jenom všude přespráti na svých demokratických právech“ [Kautsky 1921 : 35]. I dnes jsou někteří činitelé v pokrokovém hnutí přesvědčeni, že budou-li mít vůdcové podporu lidu, získanou v demokratickém zápase, a budou-li dělat inteligentní politiku (konkrétně demokratizace státního aparátu), bude možné úspěšně čelit pokusům o převrat a dovršovat dílo revoluce.

R. Kosolapov právem poukazuje na to, že dosud neexistuje dostatek údajů, které by dovolovaly vyslovit se kategoricky proti tezi o nutnosti rozmetání buržoazní státní mašinerie a pro méně bolestné formy jeho likvidace (například jeho regenerací zevnitř) [Kosolapov 1978 : 62]. Zkušenosti však varují před přílišným důvěřováním v úctu buržoazie k právnímu řádu, který pod jejím panstvím vznikl.

K. Kautsky postupně přešel k metodě, která je přímo protichůdná materialistickému, dialektickému monismu. Podvrhl eklekticismus a sofistiku za dialektiku [Lenin 28 1954 : 238]. Odtrhl nejen imperialistickou politiku od ekonomiky, ale nebyl ani schopen aplikovat teorii rozporů na vznik imperialistického stadia. Nepostihl proto reakční tendence v tzv. „čisté“ politice, neodhalil nerovnoměrný vývoj imperialismu a vznikání slabých článků v této soustavě

a tím ani možnost i aktuálnost revolucí a skutečnou povahu odpovědnosti revolučního subjektu. Napodobování jeho protidialektických přístupů by mohlo být věci revoluce jen škodlivé.

Iluze „socialistických pluralistů“

Zkušenosti revolucí ukazují, že k socialistické demokracii vede jen jedna cesta, cesta diktatury proletariátu. Pluralismus je s demokracií vůbec, a socialistickou demokracií zvláště, neslučitelný, neboť nepodporuje rovnost (byť formální), ale pouze abstraktní svobody, fakticky materializované především ve svobodě pro buržoazii a její mluvčí,⁽¹⁰⁾ a je základnou boje proti vedoucí úloze dělnické třídy a komunistické strany ve společnosti socialistické.

Buržoazní ideologové tvrdí, že materialistický dialektický monismus nezbytně plodí totalitární orientace. Demokratismus podmiňují pluralismem jako výrazem snášenlivosti racionálních lidí.⁽¹¹⁾ Ve skutečnosti je pluralismus projevem mimořádné filozofické povrchnosti, eklekticismu a nihilismu, který se obrací zvláště proti uznávání objektivních zákonitostí společenského procesu [Fedosejev 1978]. Významně je v něm narušena zejména dialektika cíle a prostředku: abstraktně humanistická a etizující formulace cíle zvrací demokracii jako prostředek v pouhý doplněk inteligentní manipulace mas „odborníky“. Jednota cíle (osvobození práce jako rozhodující předpoklad všestranného rozvoje osobnosti) a prostředku (rozvinuté, komplexní sociální aktivity samotných mas v čele s dělnickou třídou) je nepřímou i výslovně znevažována.

Různí ideologové opakují, že „ve skutečnosti až dosud není marxistické politické vědy“, že existuje „obrovské vakuum“ v řešení problémů jak vládnout, zejména proto, že jsou ignorovány problémy široké „institucionalizace“ zájmů. Poukazují na to, že strana dělnické třídy, zaujímající zvláštní pozice, přiděluje „totalizační funkce“, odmítá „sociální dialektiku“ a nahrazuje ji „plnou důvěrou v delegovanou moc a zmrazením procesu učení do petrifikované pravdy, fixované jednou provždy“. Slova o sociální dialektice a vulgárním redukcionismu mají znevažovat dialektický, materialistický monismus, znevažovat přednosti systému demokratického centralismu. Pluralisté kladou důraz na svobodu tvorby a realizace rozmanitých koncepcí a zájmů, na rozmanitost, diferenciaci a autonomii skupin a institucí, na princip volné distribuce moci, zkrátka na takové fungování a organizaci politiky, v níž „politické zprostředkování strany bude momentem reálného sjednocování mas a politiky“, a v níž se výrazně bude projevovat „demokratický styl“.

V takových diskusích je znevažována praxe i princip nedělitelnosti moci buržoazie, je zastíráno, kde je skutečná moc soustředěna: koneckonců se vyvolávají iluze o procesech státně monopolního kapitalismu. Pracující mají být přesvědčováni, že politická moc není spjata se soukromým vlastnictvím, že se

(10) Jak zdůrazňuje G. Šachnazarov, „v podmínkách kapitalismu sama možnost využít jej v zájmu pracujících ve veliké míře závisí na vztahu třídních sil, na schopnosti pokrokového tábora bránit demokracii a dosahovat jejího rozšíření na sféru ekonomiky a sociálního života“ [Šachnazarov 1979 : 101].

(11) „V těžké době, kdy monismus podněcuje autoritativní zkreslení,“ píše H. Spinner, „pluralistický model poznání a činnosti obsahuje zárodek jak humanitární etiky, tak i filozofie demokracie. Zde přechází protikladnost monismu a pluralismu do světonázorově filozofického zdůvodnění protikladnosti totalitarismu a demokratismu.“ [Spinner 1974 : 104; cit. podle Šachnazarov 1979 : 108].

autonomizuje, zvyšuje se vzájemná nezávislost monopolů a jejich orgánů, státu, což mimo jiné znamená přeměnu monopolů v sice vzdorovitého, nicméně více méně úspěšně kroceného partnera v pluralitní hře.(12)

Skutečnou povahu role monopolů však nelze posuzovat podle dualistických schémat. Výhody velkoorganizace jsou zneužívány v konkurenčním zápase a při potlačování a rozdělování dělnického a demokratického hnutí. Stát má důležité programátorské i širší ochranné funkce, je sám vlivným podnikatelem, finančníkem, odběratelem a účastníkem procesu rozdělení a akumulace. Neosamostatňuje se však vůči různým skupinám buržoazie, nesymbolizuje překonání hranic soukromé a veřejné sféry, neboť pomáhá reprodukovat a prohlubovat privilegia monopolů.

Potenciální moc pracujících, zvláště dělnické třídy, je značná: spočívá v její klíčové společenské úloze. Násobí se nejen šíří, ale především úrovní organizovanosti a uvědomělosti akce. Podstatně, kvalitativně se proměňuje dobytím státní mocenských prostředků, oddělením buržoazie od státní politické moci. Stát tudíž nelze považovat za jeden z orgánů, jichž se revoluční síly zmocňují. Úspěch nepřináší pouze šíře svazku, který pracující vrstvy vytvoří, ale úspěšná mobilizace zvláště aktivních skupin.

Díky pokrokovým a revolučním silám vstupují potřeby a zájmy dělnické třídy do procesu ovlivňování různých stránek činnosti buržoazního státu, tím se však pracující nestávají rovnými partnery monopolů, nejsou jimi ani různí funkcionáři, ani úředníci ve státním mechanismu. Monopoly prosazují „rationalitu“, která utvrzuje jejich panství, potlačuje nemilosrdně konkurenty, činí z drobného a středního podnikání povolný a prospěšný doplněk jejich aktivity. Povaha tohoto procesu může být ovlivněna jen rozsáhlou a účinnou aktivizací protimonopolistických sil, které citlivě reagují na prohlubující se vnější a vnitřní rozpory systému a jsou stále více inspirovány příkladem zemí reálného socialismu.

„Socialističtí“ pluralisté zdůrazňují své námitky proti „čistému“ liberálnímu modelu pluralismu. Zastánci teorie významu „všeobecného politického zastoupení“ kladou důraz na zastupitelský, stranicko-parlamentní systém jako hlavního garanta rovných práv a občanských svobod. Zastánci teorie samosprávného pluralismu pak zdůrazňují institucionalizaci zájmů, podněcovanou formami „přímé“ demokracie. V obou případech podporují iluze o „čisté“ povaze politiky a důležitosti rozdělení moci mezi stát a nestátní instituce, i když uznávají nutnost vyrovnávat živelnost, atomizaci, idealizaci mikrostruktur a mikroprocesů intenzivní, organizovanou a uvědomělou akcí center, tj. mocenských prostředků.

Využívání pluralizačních tlaků, opírajících se o konkurenční zájmy různých skupin uvnitř buržoazie a o odpor maloburžoazie, je účelné v podmínkách systému, kde je nutné zmírňovat důsledky tvrdého byrokratického podřizování bezmocných mocnějším a silným. V žádném případě však nelze zapomenout,

(12) Důležitým stimulem k takovým úvahám je iluzivní hodnocení procesů koncentrace a centralizace kapitálu, významu malých a středních podniků jako nositelů pružných, přizpůsobivých reakcí: ekonomický pluralismus je vydáván za trvale rostoucí a podstatnou podmínku existence velkopodniků. Monopolizace, často ztotožňovaná s byrokratizací (v tom se pak skrývá osten zaměřovaný proti jednotnému státnímu plánování), podle mínění pluralistů nezbytně reprodukuje ekonomickou neefektivnost.

že buržoazní politická moc je v podstatě nedělitelná, tj. že monopoly určují nejen pravidla, ale i výsledky „pluralitní hry“, takže rozhodující bitvy se nesvádějí mezi řečníky v Hyde-párku.

Vztah boje za demokracii a socialismus

Mezi imperialismem a demokracií, jak zdůrazňoval V. I. Lenin, existuje rychle se prohlubující rozpor. Boj za demokracii se stává závažným směrem třídního boje, demokratické a socialistické úkoly v revoluci se prostupují. Tento boj je však jiný v podmínkách předmonopolistického kapitalismu, kdy vyúsťuje v buržoazní demokratismus, než v podmínkách imperialismu, kdy je organicky, nerozlučně propojen s revolučním vystoupením proti samotné podstatě buržoazní moci. Boj proti nadvládě monopolů vede k zformování přechodného revolučně demokratického státu, v němž jsou základy velkokapitálu podlomeny, vzniká pokroková demokracie, z níž se může vyvinout (přeměnou obsahu a rozvinutím forem) socialistická demokracie. Pozitivem pak zde nejsou pouze výsledky, které bezprostředně připravují přechod moci do rukou dělnické třídy, ale i získání zkušeností pro rozhodující fázi boje [Zagladin 1979 : 24].

Lenin upozorňoval, že by bylo „zásadní chybou domnívat se, že boj za demokracii může odvrátit proletariát od socialistické revoluce nebo ji zatlačit do pozadí, zastínit apod. Naopak, jako je nemožný vítězný socialismus, neuvádí-li ve skutek úplnou demokracii, tak se nemůže připravit k vítězství nad buržoazií proletariát, nevede-li všestranný, důsledný a revoluční boj za demokracii.“ [Lenin 22 1957 : 158]

Je však chybné směšovat demokratickou a socialistickou etapu revoluce, jakož i stavět „čistou“ demokracii vedle socialismu, či dokonce nad socialistické přeměny. V takovém přístupu se podceňuje skutečnost, že sama revoluce je hluboce demokratický akt přechodu reálné moci do rukou lidu, tj. podstatně demokratičtější než volby, parlamentní boje a jiné demokratické procedury, že vedoucí role dělnické třídy a komunistické strany, jakož i demokratický centralismus jsou zárukami reálného demokratismu, výkonu moci lidem. Ve způsobech boje o reálný demokratismus se mohou odrazit některé nové zajímavé skutečnosti, konkrétně například zvýšená závislost mocenského aparátu buržoazního státu na ideologickém aparátu. Z toho však nelze vyvozovat závěry, jimiž by se v duchu ideologie postindustrialismu přenášelo těžiště revolučního působení z továren do ideologických institucí (například univerzit) a razila se myšlenka partnerství dělnické třídy a pracovníků kultury, nového historického bloku apod. Nadále je třeba počítat s tím, že bude-li opravdu ohrožen, „imperialismus se chopí všech prostředků a zřekne se i zdání jakékoli demokracie“, jak uvedl na XXV. sjezdu KSSS L. I. Brežněv. Imperialismus „je ochoten pošlapat svrchovanost státu i každou zákonnost, o humanitě ani nemluvě. Pomluvy, klamání veřejnosti, hospodářská blokáda, sabotáž, záměrné vyprovokování neladu a chaosu, podplácení a výhrůžky, teror, organizování vražd politiků, fašistické pogromy – to je arzenál dnešní kontrarevoluce, která vždy postupuje ruku v ruce s mezinárodní imperialistickou reakcí.“ [XXV. sjezd 1976 : 29].

Síly imperialismu jsou nuceny ustupovat, jestliže jsou revoluční síly dosti silné, jestliže se účinně prosazuje vliv zemí reálného socialismu. Revoluční předvoj však musí být i dnes připraven na náhlou změnu forem boje, na přeměnu pokojné cesty v ozbrojenou, aby nebyl zaskočen novými podobami útoků a dokázal uhájit revoluci. Nelze tudíž představovat demokracii jako „čistou“, stavět ji nad zájmy revoluce, orientovat se výlučně na pokojnou cestu a také

zužovat pokojnou cestu na demokratickou a demokratickou cestu pak dokonce na cestu parlamentní. Teze, že demokracie je především formou státu a že se jí uskutečňuje systematické násilí jedné třídy nad jinými třídami, nevznikla díky vzrušené polemice s odpůrci, ale zobecněním historické zkušenosti z bojů dělnické třídy. Demokracie nevstoupí do komunismu, aniž si jej přizpůsobí ke svému obrazu, ale odumře stejně, jako odumře stát.

V. I. Lenin právem v této souvislosti poukazoval na místo v dopisu Engelse Bebelovi, kde se připomíná, že „čistá demokracie... ve chvíli revoluce získá dočasně na významu... jako poslední záchranná kotva celého buržoazního, ba dokonce i feudálního hospodaření... Stejně tak celá feudálně byrokratická masa podporovala v roce 1848 od března do září liberály proto, aby udržela na uzdě revoluční masu... V každém případě za krize a těsně po ní se naším jediným protivníkem stane celá reakční masa seskupená kolem čisté demokracie, a tohle, myslím, nelze v žádném případě pouštět ze zřetele.“ [Lenin 32 1955 : 431]

Revoluční postup musí být pružně přizpůsobován okolnostem, situace si vynucuje vždy určitou formu (kombinaci forem) boje. Nelze přesně předvídat, který prostředek bude vhodný a prospěšný, a proto se revoluční hnutí nikdy neomezovalo na jedinou formu, musí si osvojit všechny formy boje a být připraveno rychle, neočekávaně (z hlediska buržoazního protivníka) je změnit. *Komunisté jako skuteční humanisté a demokraté* chtějí dosáhnout socialismu bez občanské války, prohlubováním procesu demokratizace, utvrzováním svobod lidu. Skutečný ráz přechodu však závisí na dovedném spojování místních podmínek s možnostmi vyplývajících ze světového poměru sil.

V současné situaci může vzniknout nebývale široký svazek protimonopolistických sil. „Všude na světě komunisté vřele podávají ruku všem, kdo jsou ochotni bojovat za mír, demokracii, národní svobodu a sociální pokrok“, prohlásil B. Ponomarjov, „neoddělují se od ostatních demokratických, levicových sil a nestavějí se proti nim. Všem nabízejí čestnou spolupráci na základě rovnoprávnosti a vzájemné úcty.“ [Ponomarjov 1976 : 9]. Neskrývají však, že v souladu se svou vědeckou ideologií a organizačními možnostmi budou usilovat o to, aby určujícím způsobem ovlivňovali boj za revoluční změny v zájmu dělnické třídy. Toto hledisko našlo svůj výraz také v dokumentu z berlínských porad v roce 1976. Komunistické a dělnické strany v něm „zdůrazňují své odhodlání důsledně usilovat o posilování svých stran a o rozšiřování jejich svazků s dělnickou třídou a se všemi pracujícími. Současně znovu zdůrazňují, že jsou připraveny přispět k rovnoprávné spolupráci se všemi demokratickými silami, zejména se socialistickými a sociálně demokratickými stranami, v boji za mír, demokracii a pokrok společnosti.“ [Konference 1978 : 23] Vycházejí přitom z leninského poznatku, že lid se rozhoduje svobodně za podmínky posilování vedoucí úlohy levicových sil. Růst tohoto předpokladu zesiluje svobodu rozhodování lidu.

3. Leninismus je skutečným internacionalismem

Leninovo dílo je stále významnějším zdrojem inspirací pro skutečné revolucionáře. Velký význam má jeho teoretický a politický odkaz pro výstavbu rozvinuté socialistické společnosti, pro zdokonalování politického systému této společnosti, pro rozvoj národně osvobozenecých a vůbec obecně demokratických hnutí, pro hluboké pochopení a zvládání problémů epochy. Narůstá jeho

internacionální význam, jak dobře rozpoznali protivníci, kteří zaměřují proti leninismu své nejostřejší útoky.

Lenin chápal lidskou společnost jako dalekosáhle propojený systém, zdůrazňoval obecnost zákonitostí projevujících se v nejrozvinutějších částech světa a současně jejich konkrétní třídní charakter. Pokládá proto značnou váhu na princip proletářského internacionalismu. Proletářský internacionalismus je výrazem podstaty potřeb, zájmů a boje světové dělnické třídy. Je spjat se skutečnou revolučností, je jedním z jejích nejdůležitějších kritérií. Mezi proletáři neexistují rozpory, jejich zájmy a tužby jsou shodné. Totožnost třídních zájmů je objektivní základnou jednoty a solidarity, kterou rozvíjí předvoj třídy, komunistické a dělnické strany.

Velká říjnová socialistická revoluce vytváří základy pro nový typ pokroku. Společenský pohyb se stává stále uvědomělejším. sféra živelnosti je postupně zmenšována. Tyto procesy jsou znásobeny vznikem a bouřlivým rozvojem světového socialistického systému. Svým dynamickým rozvojem, sociálními jistotami, které poskytuje, semknutostí, důslednou mírovou politikou, solidaritou s pokrokovými silami ve světě je nejvýznamnější materiální silou, mocnou, spolehlivou oporou světového revolučního procesu.

Úspěchy při výstavbě reálného socialismu nezmenšují potřebu obrany zemí socialismu, potřebu účinné solidarity. Roste naléhavost jednoty rozhodujících sil, jejich vzájemné spolupráce a podpory. Klíčovým článkem této jednoty a solidarity je součinnost komunistů v socialistických a kapitalistických zemích. Buržoazní ideologové a politikové si tuto skutečnost dobře uvědomují a činí vše možné, aby oslabili internacionalistické principy, jimiž se řídí komunistické a dělnické hnutí. Snaží se podněcovat a organizovat různé podoby „kritického distancování“ od zemí reálného socialismu. Tvrdí, že SSSR a KSSS usilují o hegemonii, o to, aby strana sovětských komunistů byla potvrzena jako vedoucí strana a Moskva jako centrum celého hnutí.

Denně jsme svědky toho, jak zdůraznil na Berlínském poradě soudruh G. Husák, že „třídní nepřítel vynakládá nemalé úsilí a prostředky, aby nás oslabil, navzájem izoloval jednotlivé strany a tříštil naše síly, aby rozmělnil a setřel totožnost našich základních zájmů a cílů“ [Konference 1978 : 166].

Komunistické strany jsou samostatné, nejsou „podřízeny“ žádné straně a centru. Prudce však roste význam jejich jednoty, dohodnutého společného postupu, společného úsilí o principiální orientaci a tvořivý přístup. Izolovaná revoluční akce je dnes ještě méně možná než kdykoli v minulosti.

Mezi stranami mohou v rozvíjení tvořivých přístupů vznikat dílčí názorové rozdíly. Vyžadují citlivé, pozorné reakce, trpělivý, rozvážný a konstruktivní přístup, tj. formy a tón, které vylučují zostřování neshod a přispívají účinně k jejich překonání. Takový přístup je plně ve shodě s leninskými principy.

Literatura

Castro, F.: *Reči i vystuplenija 1961–1963 gg.* Moskva, Izd. inostrannoj literatury 1963.
Fedosejev, P. N.: *Filosofija marksizma i naučnoje poznanije.* K itogam XVI. Vsemirnogo filosofskogo kongressa. Moskva, Pravda 1978, 18. 9.

- Kautsky, K.: *Demokracie nebo diktatura*. Praha 1921.
Konference evropských komunistických a dělnických stran. Dokumenty a projevy. Praha, Svoboda 1978.
- Kosolapov, R.: *Socialistický ideál: teorie a realita*. In: *Otázky míru a socialismu* 1978, č. 9.
- Koval, B. I.: *V. I. Lenin as Researcher of Social Structures and Their Role in Politics*. Moskva, XI. kongres IPSA 1979.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 4. Praha, Svoboda 1952;
 sv. 6. Praha, SNPL 1953.
 sv. 14, 21, 22, 23. Praha, SNPL 1957.
 sv. 25, 26. Praha, SNPL 1956.
 sv. 28. Praha, SNPL 1954.
 sv. 29, 32. Praha, SNPL 1955.
- Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 2. Praha, SNPL 1957.
- Roig, Ch.: *Leninist Dialectic Seen From the Point of View of Kenneth Burke's Dialectic: Theory, Analysis and Ideology in Lenin's Speech*. Moskva, XI. kongres IPSA 1979.
- Rozental, M. M.: *Dialektika leninskogo issledovaniya imperializma i revoljucii*. Moskva, Mysl 1976.
- XXV. sjezd KSSS. *Dokumenty a materiály*. Praha, Svoboda 1976.
- Spinner, H.: *Pluralismus als Erkenntnismodell*. Frankfurt am Main 1974.
- Swarup, Hem Lata: *Lenin as a Political Thinker*. Moskva, XI. kongres IPSA 1979.
- Šachnazarov, G.: *O demokratičeskom centralizme i političeskom pljuralizme*. *Komunist* 1979, č. 10.
- Timofejev, T.: *V. I. Lenin and Some Aspects of Scientific Approach to Politics*. Moskva, XI. kongres IPSA 1979.
- Tucker, R.: *Lenin and Revolution*. In: *The Lenin Anthology*. New York 1975.
- Ponomarjov, B. N.: *XXV. sjezd KSSS a jeho mezinárodní význam*. *Otázky míru a socialismu* 1976, č. 5.
- Warnková, C.: *Lenins Dialektik-Konzept und linksradikale Imperialismus-Deutungen*. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 1979, č. 3.
- Zagladin, V. V.: *V. I. Lenin and Development of the Political Thought in XX. Century*. Moskva, XI. kongres IPSA 1979.
- Zarodov, K. I.: *Tři revoluce v Rusku a současnost*. Praha 1977.
- Zelený, J.: *O některých současných dezinterpretacích dialektiky „Kapitálu“ K. Marksa*. *Informačionnyj bjuletěn* 1979, No. 2.
- Zoll, D. A.: *Twentieth Century Political Philosophy*. 1974.

Резюме

М. Форманек: Значение ленинизма для современной революционной теории и тактики

Основная идея статьи — тезис о постоянном углублении значения произведений Ленина с развитием мирового революционного процесса. Правдивость и огромное влияние его стратегических и теоретических рассуждений и заключений, значение его произведений как ведущего деятеля революционной партии и первого победоносного социалистического государства, как самого выдающегося революционера 20-ого века, основан на тесном единстве творческой революционной теории и практики. Именно поэтому и это единство является объектом постоянных нападения со стороны буржуазии и ее союзников.

В первой части статьи анализируется ленинский метод и основные черты его теории, т. е. материалистический диалектический метод, ударение на тесном и органическом единстве практики и теории и также философии, научного коммунизма и политической экономики. Особенно подчеркивается борьба Ленина против софистики и эклектизма, борьба за конкретный анализ отношений социально-экономических, классово-политических процессов, учитывая при этом реальную диалектику всеобщего, особенного и единичного, единство и противоречивость всемирного революционного процесса.

Во второй части подробно характеризуются основные стороны современной революционной теории и стратегии в развитых странах и значение ленинизма при их объяснении. Особое внимание уделяется проблеме диктатуры пролетариата, актуальности ленинской полемики с Каутским и анализу иллюзий так называемого «социалистического плюрализма». Показана также взаимосвязь между ленинской полемикой по отношению к стремлениям сделать из Маркса и Энгельса «заурядных либералов» и современной борьбой против модифицированного либерализма, плюрализма в его двух формах: в форме самоуправляющегося плюрализма и в форме создающей иллюзии о значении всеобщих форм демократии при строительстве социализма.

В заключение статьи освещается значение ленинизма как воплощение политики и идеологии интернационализма. Успехи стран мирового социалистического содружества, рост их роли в борьбе за мир, демократию и социализм одновременно являются и реализацией произведений Ленина, которая не перестает волновать революционеров и провоцировать противников.

Summary

Formánek M.: Significance of Leninism for the Contemporary Revolutionary Theory and Tactics

The leading idea of the present paper is the thesis stating that, hand in hand with the development of the world revolutionary process, Lenin's work continues to grow in importance. The truthfulness and the powerful impact of his strategic and theoretical considerations and conclusions, the relevancy of his work as a leading agent of the revolutionary party and of the first victorious socialist state, as the most important revolutionary of the twentieth century, are based on the close unity of creative revolutionary theory and practice. For this very reason has this unity become the target of incessant attacks from the part of the bourgeoisie and its allies.

In the first part of the paper, Lenin's method and the main characteristics of his theory — i. e. materialistic dialectical monism, the emphasis laid on the close organic unity of practice and theory, and also of the philosophy, scientific communism and political economy — are subjected to analysis. Particular stress is laid on Lenin's struggle against sophistry and eclecticism, for a concrete analysis of relations among socio-economic and class-political processes, with a view to the real dialectics of the general, the particular and the unique, to the unity and contradictoriness of the universal revolutionary process.

In the second part, the most important aspects of modern revolutionary theory and strategy in advanced countries as well as the importance of Leninism in their elucidation are characterized in detail. Particular attention is devoted to the problem of the dictatorship of the proletariat, to the topicality of Lenin's polemic against Kautsky, and to the analysis of illusions involved in the so-called "socialist pluralism". Reference is made to the relationship between Lenin's polemic against attempts to turn Marx and Engels into "commonplace liberals" and the present struggle against modified liberalism, pluralism in its double form: the form of self managed pluralism and the form creating illusions about the import of the general forms of democracy in building up socialism.

In conclusion the paper throws light upon the significance of Leninism as an embodiment of the politics and ideology of internationalism. The achievements attained by countries of the world socialist community, the growth of their role in the struggle for peace, democracy and socialism represent the contemporary materialization of Lenin's work which continues to thrill revolutionaries and provoke adversaries.